

Om landbrukets betydning for Nordland

Eivind Sommerseth, foredrag i Bodø den 3 oktober 2013

Hei og takk for sist – for de som husker at jeg en gang hadde en rolle i disse møtene. Min interesse for landbruket som næring har ikke avtatt selv om jeg i dag har en annen rolle enn for 10 år siden. Jeg følger med og vil gi en vurdering av hvordan jeg ser på betydningen i dag og kanskje også gi meg ut på en vurdering av hvordan jeg ser på noen fremtidsbilder.

Jeg har også repetert noen tall og vurderinger ved å se på utredninger og statistikk fra SSB, NILF, SLF, Fylkesplanen for Nordland, og ikke minst en utredning Fylkesmannen i Nordland bestilte fra Universitetet i Nordland / HNB i 2011.

Landbrukets betydning består av to hovedområder.

Det ene er den verdien av de varer som landbruket produserer i form av mat, råvarer til næringsmiddelindustrien, skogbruksprodukter, tjenester og opplevelser. Dette skal jeg komme tilbake til.

Arealplanlegging

Det andre området er at landbruket forvalter – sammen med Statskog – det aller vesentlige av land- og vannarealer i fylket. Unntaket er det arealet som i følge kommunal plan er disponert til andre formål som byutvikling, samferdsel, boligbygging ol. Hvor stort dette arealet er, vet jeg ikke, men det er ikke noen stor andel av fylkets 38 mill dekar. I følge søknader om produksjonstillegg brukes knapt 600 000 dekar til aktiv jordbruksdrift. Dette er bare 1,5% av arealet i fylket, mens ca 6 mill dekar eller 15 % er klassifisert som produktiv skogsmark. Resten eller vell 30 mill dekar er ubrukelig til det meste fordi det enten er for høyt, for bratt, eller på annen måte lite egnet. Dette betyr at det aller vesentlige av bosetting, infrastruktur og landbruk skal finne sin lokalisering på ca 8 mill dekar.

Dette gir grunnlag for en spennende refleksjon. Tar vi 238 000 innbyggere og deler på 38 000 km² får vi ca 6 innbyggere pr km². Det er dette tallet vi ofte ser i offentlig statistikk. Tar vi derimot 238 000 innbyggere og deler på 8000 km²

får vi 30 innbyggere pr km² . Da er plutselig Nordland blitt et nokså tett befolket fylke. I et arealplanleggingsperspektiv er dette et viktig forhold å være obs på, ettersom det aller meste av arealinteressene knytter seg til disse 8 000 km².

Et forhold som kompliserer dette ytterligere er at mere enn 10 000 landbrukseiendommer er bebodd, mens det bare er selvstendig landbruksdrift på vell 2000 eiendommer. Dette gjør at det ofte er spenninger mellom de som eier landbruksjord og de som driver denne. I noen kommuner som for eksempel Beiarn og Hattfjelldal bor om lag halvparten av innbyggerne på en landbrukseiendom, mens mindre en 3 % av innbyggerne i Narvik og Bodø bor på en landbrukseiendom. Legg så til at mere enn 5000 landbrukseiendommer eiendommer eies av personer bor i en annen kommune eller av uoppgjorte dødsbo. I noen kommuner kan eies mer enn 1/3 av det produktive arealet av slike eiere. Dette til sammen skaper en svært vanskelig og uoversiktlig situasjon som det er kommunene som har første linje ansvar for å håndtere. Etter mitt skjønn er dette noe av det vanskeligste saksområde som næringsavdelingen i kommunen skal drive med. Det er få kommuner som gjør en aktiv rolle her.

Så er jeg selvsagt obs på at det også er interesser knyttet til resten av fylket i form av reindrift, sauebeite, utmarksinteresser, friluftinteresser, jakt og fiske, hyttebygging, nasjonalparker og andre verneinteresser, mineralutvinning og ikke minst kraftutbygging. Dette er imidlertid et tema som hører heime i minst to andre foredrag.

Andre har sikkert fokusert på kommunens rolle i forhold til arealdisponering og arealplanlegging. Her er det ofte behov for omfattende analyser og avveiinger før en kan konkludere med omdisponering av landbruksarealer til ulike endrede formål. I en situasjon der det de fleste steder blir stadig flere interesser som har bruk for areal er jeg noe forundret over det lave fokus dette saksfeltet har i mange kommuner. Arbeidet med arealplaner, nå også kystzoneplaner, er noe av det viktigste som kommunene kan drive med for å få til en god og veloverveid utvikling.

Det er min oppfatning av mange kommuner undervurderer dette saksfeltet, det potensial som kan utløses om gjennom en aktiv og kunnskapsbasert

forvaltning. En god og avklart arealplan er et viktig verktøy for rask saksbehandling når konkrete behov oppstår.

Noen tall om verdiskaping

Den samlede omsetning fra Næringslivet i Nordland var i 2012 ca 126 milliarder kroner. (index Nordland). NILF beregnet verdiskapingen i Nordlandsjordbruket til ca 700 mill i 2009. I tillegg kommer ca 100 mill fra skogbruket. Disse tallene er ikke helt sammenlignbare, men dette viser at primærproduksjonen i landbruket i fylket er knapt 1% av den samlede omsetningen av næringslivet i fylket. I tillegg kommer at landbruket gir grunnlag for næringer som næringsmiddelindustri, transport, bygg og anlegg mfl for ca 300 mill kroner.

Selv om de samlede verdiskapingstallene fra landbruket i Nordland er noenlunde konstant på ca 1 milliard har den relative betydningen gått gradvis tilbake. Landbrukets relative andel er blitt mindre

I følge SLF er pr år. i, mens er det 2387 bruk i aktiv drift. Dette er en reduksjon på 364 bruk fra 2005 eller 13% eller ca 2% pr år. Nesten hele denne reduksjonen har kommet innen melkeproduksjonen der det er blitt færre og større bruk. Sauenæringa har hatt noenlunde samme utviklingstrend, men her ser vi at lønnsomheten er blitt bedre som følge av høyere priser i markedet. Kjøttproduksjon på gris og spesielt storfe har vokst litt i volum de siste årene.

Antallet sysselsatte innen Jordbruket har også gått jamt og trutt tilbake har gått tilbake med om lag samme hastighet som reduksjonen i brukstallet. Det er i overkant av 3000 årsverk i primærproduksjonen. Dette er ca 3% av den totale sysselsettingen, mens jordbruket bare utgjorde ca 1 % av verdiskapingen. Dette sier noe om lønnsomheten i bransjen og forklarer i noen grad hvorfor det er så vanskelig å rekruttere unge inn i næringa.

Litt forenklet kan en dra den konklusjonen at det er blitt ca 2% færre bruk i pr år, men disse produserer det samme volum i kg og liter som tidligere. Dette er i godt samsvar med målene i nasjonal landbrukspolitik. Her er som kjent de viktigste produksjoner regulert med kvoter og konsesjonsgrenser.

Det har følgelig vært opp til den enkelte bruker å drive så effektivt og godt som mulig innenfor det fastsatte produksjonsrammer. Familiens muligheter for å spe på inntekten har stort sett vært å ta arbeid utenfor gården. Mer enn 50%

av landbruksfamiliene i fylket oppgir at de har større inntekter utenfor bruket en fra gården selv. Landbruksfamilien er derfor i stor grad en familie som lever at et mangesysleri med inntekter fra flere kilder.

I noen kommuner som Vega, Sømna, Hattfjelldal, Vevelstad og Beiarn er landbruket en relativt viktig næring med nærmere 20% sysselsatte innen landbruk. Ser en på absolutte tall er Brønnøy, Bodø, Rana, Vefsn, Steigen og Vestvågøy også store landbrukskommuner.

Ny landbrukspolitik utformes på nittitallet

Dagens rammer for landbruket ble i stor grad lang tidlig på 90tallet da både Europa og Norge var rammet av betydelig overproduksjon. Dette økte kostnadene og presset prisene. Overskuddet ble i stor grad eksportert til andre verdensdeler til priser som lå langt under reelle produksjonskostnader. Verdensmarkedets priser på de fleste produktene, lå betydelig under produksjonskost. Dette selv i land med svært lave lønnsnivåer. Fra den fattige delen av verden ble det opprør mot dette. WTO innførte eksportforbud mot eksport med statsstøtte og innførte klare begrensinger for anledningen til å gi statsstøtte. Systemet med gule, grønne og blå bokser ble innført. Dette var bakteppe for den nye landbrukspolitikken som statsrådene Øyangen og senere Gjønnnes innførte på 1990 tallet. Hovedvirkemidlene var kvoter, konsesjonsgrenser, topprisordning og stimulering til andre produksjoner enn mat og for. Bygdeutvikling, fellesgoder og kulturlandskap ble de store moteordene.

For å si det litt forsiktig så ble denne politikken innført med betydelig motstand og statsråd Øyangen ble bla buet ut på landsmøtet til Bondelaget.

Likevel – i store trekk har denne politikken vært rådende fram til nå dog med det tillegget at det lov å omsette melkekvoter.

Statsråd Brekk.

Så kommer Brekk med sine to meldinger, Klimameldingen fra 2009 og Velkommen til bords fra 2012.

Disse er viktige fordi de endrer målene på to viktige områder:

- Det ene målet er at landbruket må ta inn over seg klimautfordringen og redusere klimabelastningen.
- Det andre målet er å øke den innenlandske matproduksjon. Dette for å beholde den innenlandske andelen av norsk produsert mat. Befolkningen øker og behovet for mat øker. 20% produksjonsøkning på 20 år er et mål som fikk stort flertall i Stortinget.

Dette er fundamentale endringer i landbrukets mål. Skal de nye målene nås, må de følges opp med endret kunnskapsfokus og nye virkemidler.

Det er åpenbart at bedre avlinger pr dekar, bedre arrondering og bedre klassisk agronomi vil redusere klimabelastningen. Samme effekten har det om kjøtt- og melkeproduksjonen foregår på færre dyr. Mindre kjøtt og mere planteprodukter på menyen til oss mennesker er også klimavennlig. I tillegg kommer mulige effekter som kan hentes inn ved hjelp av forskning, ny kunnskap, nye produksjonsmåter og annet målrettet arbeid. Hvilke virkemidler trenger vi så for å stimulere en slik utvikling?

Økt innenlandsk produksjon må starte med bedre kornavlinger og mere og bedre hjemmeavlet for. Et beskjedent tilleggs mål om å redusere bruken av innkjøpt kraftfor med 5% kan bare oppnås ved en betydelig bedring av avlingsnivået og på kvaliteten på avlingene. Bedre kornavlinger og økte foravlinger pr dekar er nødvendig. I dette ligger også en mere bevisst bruk av beitene. Trolig må også nye arealer tas i bruk til forproduksjon. Hvilke virkemidler trenger vi for å få til en slik utvikling? Disse to foran nevnte meldinger sa lite om behovet for å endrede virkemidler for å nå de nye målene.

Det må investeres mer i jordveien og i bygninger. Det må settes økt fokus på hvordan en kan effektivisere produksjonen. Samtidig må en unngå en uhåndterlig gjeld på gårdene. «Danskesyken» med for høy gjeldsbelastning er farlig.

I jordbruksoppgjørene de to siste årene, ser en lite til at virkemidlene endres for nå de nye målene. Det er positivt av det er satt av mere til investeringer og til grøfting. Virkemidler som stimulerer til økte og bedre avlinger, økt avdrått hos produksjonsdyr og til bedre arrondering ser vil foreløpig lite til. Årets jordbruksoppgjør stimulerer kornprisen og ikke mere arealtilskudd. Det er kanskje det første signalet om at noe er på gang. Økte kornpriser vil medføre

dyrere kraftfor, noe som igjen - i følge teorien – bør motivere til å dyrke mere for på gården. Det er jo en positiv sirkel.

Dog tror jeg at det å omsette teori til praksis kan vise seg å være utfordrende. Det vil derfor være nødvendig å gjøre studier av og forsøk med alternativer når det gjelder virkemidler som bidrar til å nå de nye målene. Forskning omkring disse temaene bør prioriteres.